

AYOLLAR VA BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKKA QARSHI KURASHISHDA XALQARO STANDARTLARNING IMPLEMENTATSIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20522123>

Ziyodov Mehridin Murodullo o'g'li

Jamoat Xavfsizligi Universiteti 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlarning mazmun-mohiyati, ularning milliy qonunchilikka implementatsiya qilinishi hamda amaliy qo'llanish mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida BMT konvensiyalari, xalqaro tashkilotlar tavsiyalari va xorijiy davlatlar tajribasi o'rganildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida oilaviy zo'ravonlikning oldini olish, jabrlanuvchilarni himoya qilish va huquqiy kafolatlarni mustahkamlash borasida amalga oshirilayotgan islohotlar ilmiy jihatdan baholandi. Tadqiqot natijasida xalqaro standartlarni milliy tizimga samarali implementatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlari hamda profilaktik mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar

xalqaro standartlar, oilaviy zo'ravonlik, ayollar huquqlari, bolalar himoyasi, implementatsiya, gender tenglik, himoya orderi, profilaktika.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАСИЛИЮ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН И ДЕТЕЙ

Аннотация

В данной статье анализируются сущность международных стандартов в сфере противодействия насилию в отношении женщин и детей, механизмы их имплементации в национальное законодательство и практическое применение. В ходе исследования были изучены конвенции ООН, рекомендации международных организаций и опыт зарубежных государств. Особое внимание уделено реформам, проводимым в Республике Узбекистан в области предупреждения семейного насилия, защиты потерпевших и укрепления правовых гарантий. По результатам исследования разработаны предложения по совершенствованию механизмов имплементации международных стандартов и профилактики насилия.

Ключевые слова

международные стандарты, семейное насилие, права женщин, защита детей, имплементация, гендерное равенство, охранный ордер, профилактика.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN COMBATING VIOLENCE AGAINST WOMEN AND CHILDREN

Abstract

This article analyzes the essence of international standards aimed at combating violence against women and children, as well as the mechanisms of their implementation into national legislation and practical application. The study examines UN conventions, recommendations of international organizations, and the experience of foreign countries. Particular attention is paid to the reforms carried out in the Republic of Uzbekistan in the field of preventing domestic violence, protecting victims, and strengthening legal guarantees. As a result of the study, proposals were developed to improve the implementation of international standards and preventive mechanisms against violence.

Keywords

international standards, domestic violence, women's rights, child protection, implementation, gender equality, protection order, prevention.

KIRISH (Introduction)

So'nggi yillarda ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik inson huquqlariga tahdid soluvchi eng dolzarb global muammolardan biriga aylandi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha har uch ayoldan biri hayoti davomida jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka duch keladi [1]. Ayniqsa oilaviy zo'ravonlikning latentligi, ya'ni ko'plab holatlarning rasmiy statistikada aks etmasligi ushbu muammoning yanada murakkab ekanligini ko'rsatadi.

Ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik nafaqat shaxsning konstitutsiyaviy huquqlarini buzadi, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, ma'naviy muhit va kelajak avlod tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois xalqaro hamjamiyat tomonidan mazkur muammoning oldini olish, jabrlanuvchilarni himoya qilish hamda huquqbuzarlarga nisbatan samarali javobgarlik choralari qo'llashga qaratilgan ko'plab xalqaro-huquqiy standartlar ishlab chiqilgan [2].

Xususan, United Nations tomonidan qabul qilingan "Women's Convention" (CEDAW) [3], "Convention on the Rights of the Child" [4], shuningdek, Council of Europe ning Istanbul konvensiyasi [5] ayollar va bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilishning muhim xalqaro asoslarini tashkil etadi. Mazkur hujjatlar davlatlardan zo'ravonlikning barcha shakllariga qarshi samarali profilaktika, himoya va javobgarlik mexanizmlarini yaratishni talab etadi.

Bugungi kunda O'zbekistonda ham oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, himoya orderi instituti joriy etilishi, "SOS" mobil tizimining yo'lga qo'yilishi, ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik uchun jinoiy javobgarlikning kuchaytirilishi xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishning muhim bosqichi hisoblanadi [6,7].

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlarning mazmunini tahlil qilish, ularni milliy huquq tizimiga implementatsiya qilish mexanizmlarini o'rganish hamda O'zbekiston amaliyotini xalqaro tajriba bilan qiyosiy-huquqiy jihatdan baholashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI (Literature Review)

Ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik muammosi zamonaviy kriminologiya, xalqaro huquq, sotsiologiya hamda psixologiya fanlarining eng murakkab va ko'p qirrali tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Mazkur hodisa uzoq yillar davomida "oilaviy masala" sifatida baholanib, davlatning aralashuvi cheklangan soha sifatida qaralgan bo'lsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab inson huquqlarining fundamental buzilishi sifatida xalqaro-huquqiy e'tirof etila boshlandi.

Ilmiy manbalarda oilaviy zo'ravonlik tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Xususan, amerikalik tadqiqotchi Lenore Walker o'zining "Cycle of Violence" nazariyasida oiladagi zo'ravonlik muntazam takrorlanadigan psixologik sikl asosida rivojlanishini ta'kidlaydi [8]. Uning fikricha, zo'ravonlikning kuchayish bosqichi, tajovuz akti va "yarashuv" davri bir-birini takrorlashi natijasida jabrlanuvchi shaxs psixologik qaramlik holatiga tushib qoladi. Mazkur nazariya oilaviy zo'ravonlikning latent tabiatini tushuntirishda muhim ilmiy asoslardan biri hisoblanadi.

Kriminolog olimlar oilaviy zo'ravonlikni ijtimoiy determinatsiya bilan ham bog'laydilar. Edwin Sutherland [9] tomonidan ilgari surilgan differensial assotsiatsiya nazariyasiga ko'ra, shaxs zo'ravonlik xulqini ijtimoiy muhit orqali o'rganadi. Zo'ravonlik mavjud oilada voyaga yetgan bolalarda agressiv xulq-atvor va deviant tendensiyalar shakllanish ehtimoli yuqori bo'ladi. Shu jihatdan oiladagi zo'ravonlik nafaqat individual muammo, balki avloddan-avlodga o'tuvchi kriminogen omil sifatida ham namoyon bo'ladi.

Xalqaro huquqshunos olimlar tomonidan ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik inson huquqlarining buzilishi sifatida talqin qilinadi. United Nations ekspertlari zo'ravonlikni gender tengsizligi, iqtisodiy qaramlik va patriarxal stereotiplarning oqibati sifatida izohlaydi. Ayniqsa, 1979-yilda qabul qilingan

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) ayollarga nisbatan diskriminatsiyaning barcha shakllarini bartaraf etishga qaratilgan asosiy xalqaro hujjat sifatida e'tirof etiladi. Mazkur konvensiyada davlatlarning nafaqat normativ-huquqiy choralarni qabul qilishi, balki zo'ravonlikning oldini olishga qaratilgan ijtimoiy va institutsional mexanizmlarni ham shakllantirishi zarurligi belgilangan.

Bolalar huquqlarini himoya qilish masalasi esa Convention on the Rights of the Child doirasida keng yoritilgan. Konvensiyaning asosiy tamoyillaridan biri bolaning eng ustuvor manfaatlarini ta'minlash hisoblanadi. Tadqiqotchilar fikricha, bolaga nisbatan zo'ravonlik nafaqat uning jismoniy rivojlanishiga, balki psixologik shakllanishiga ham chuqur zarar yetkazadi. Shu sababli xalqaro standartlarda profilaktik mexanizmlar va reabilitatsiya choralariga alohida urg'u beriladi.

So'nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda "genderga asoslangan zo'ravonlik" [10] tushunchasi keng qo'llanilmoqda. Mazkur konsepsiya ayollarga nisbatan zo'ravonlikning biologik emas, balki ijtimoiy-gender stereotiplari bilan bog'liqligini asoslaydi. Feministik huquqshunoslarda zo'ravonlikning ildizini jamiyatdagi kuchlar nomutanosibligi va gender diskriminatsiyasida deb hisoblaydilar. Ayniqsa, iqtisodiy qaramlik, huquqiy savodsizlik va ijtimoiy bosim ayollarning himoyasiz qatlamga aylanishiga sabab bo'lishi qayd etiladi.

Yevropa huquqshunoslari tomonidan alohida e'tibor Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violencega qaratiladi. Istanbul konvensiyasi oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishda "4P modeli" [11] – prevention (oldini olish), protection (himoya qilish), prosecution (javobgarlikni ta'minlash) va policy (kompleks davlat siyosati) tamoyillarini ilgari suradi. Tadqiqotchilar ushbu modelni oilaviy zo'ravonlikka qarshi eng samarali kompleks mexanizmlardan biri sifatida baholaydilar.

Osiyo davlatlari tajribasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar esa oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishda mentalitet va madaniy omillarning kuchli ta'sirini ko'rsatadi. Xususan, ayrim jamiyatlarda oilaviy nizolarni "ichki masala" sifatida qabul qilish jabrlanuvchilarning huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli zamonaviy ilmiy yondashuvlarda faqat jazolash emas, balki huquqiy madaniyatni oshirish, ta'lim va profilaktika choralarini kuchaytirish zarurligi ta'kidlanadi.

Mahalliy olimlarning tadqiqotlarida ham oilaviy zo'ravonlikning kriminologik jihatlari keng o'rganilmoqda. O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan oiladagi zo'ravonlikning asosiy omillari sifatida iqtisodiy tanglik, oilaviy nizolar, spirtli ichimliklarga ruju qo'yish, psixologik agressiya va huquqiy ongning pastligi ko'rsatib o'tiladi [13;14]. Shu bilan birga, so'nggi islohotlar doirasida himoya orderi,

reabilitatsiya markazlari va "SOS" tizimi kabi yangi institutlarning joriy etilishi ijobiy baholanmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ilmiy adabiyotlarda oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishda kompleks yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ya'ni muammoni faqat jinoyat-huquqiy choralar bilan emas, balki ijtimoiy himoya, psixologik yordam, gender tenglik siyosati, ta'lim va raqamli texnologiyalar orqali bartaraf etish samaraliroq natija beradi. Shu jihatdan xalqaro standartlarning milliy tizimga implementatsiyasi nafaqat normativ moslashtirish, balki institutsional va ijtimoiy transformatsiyani ham talab qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (Methodology)

Mazkur tadqiqotda ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlarning milliy huquq tizimiga implementatsiya qilinish jarayonlarini kompleks o'rganish maqsadida zamonaviy yuridik, kriminologik hamda sotsiologik tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi muammoning ko'p qirrali xususiyatidan kelib chiqib, nazariy va amaliy yondashuvlarning uyg'unligiga asoslandi.

Tadqiqotning metodologik asosini, avvalo, dialektik bilish usuli tashkil etdi. Mazkur usul orqali oilaviy zo'ravonlik hodisasining ijtimoiy evolyutsiyasi, uning shakllanish omillari hamda xalqaro standartlarning rivojlanish bosqichlari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Zo'ravonlikka qarshi kurashish mexanizmlarining tarixiy transformatsiyasi, inson huquqlari konsepsiyasining kengayishi hamda gender tenglik tamoyillarining huquqiy tizimga kirib kelishi dinamik jarayon sifatida o'rganildi.

Tadqiqot davomida formal-yuridik metoddan keng foydalanildi. Ushbu metod asosida xalqaro-huquqiy hujjatlar, milliy qonunchilik normalari va huquqni qo'llash amaliyoti tahlil qilindi. Jumladan, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, Convention on the Rights of the Child hamda Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence qoidalari o'rganilib, ularning milliy qonunchilikdagi aks etish darajasi baholandi. Shuningdek, O'zbekistonning oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish sohasidagi normativ-huquqiy bazasi, xususan himoya orderi instituti, ma'muriy va jinoiy javobgarlik mexanizmlari hamda profilaktik choralar ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

Qiyosiy-huquqiy metod tadqiqotning muhim tarkibiy qismi bo'ldi. Ushbu metod yordamida Yevropa davlatlari, Skandinaviya mamlakatlari va ayrim Osiyo davlatlarining oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish tajribasi o'rganildi [12]. Xususan, himoya orderlarini qo'llash mexanizmi, jabrlanuvchilarni reabilitatsiya qilish tizimi, maxsus sud va tergov amaliyoti hamda profilaktik dasturlar qiyosiy

tahlil qilindi. Bu esa xalqaro standartlarning samarali implementatsiyasi uchun ilg'or xorijiy tajribalarni aniqlash imkonini berdi.

Kriminologik tahlil metodlari orqali oilaviy zo'ravonlikning asosiy determinantlari, latentlik darajasi, recidiv holatlari hamda jabrlanuvchilarning ijtimoiy-huquqiy holati o'rganildi. Tadqiqotda zo'ravonlikning iqtisodiy, psixologik, madaniy va gender omillari o'zaro bog'liq holda baholandi. Shu bilan birga, oilaviy zo'ravonlikning bolalar psixologiyasi, yoshlar deviant xulqi va jamiyatdagi kriminogen vaziyatga ta'siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi.

Statistik metod yordamida xalqaro tashkilotlar, jumladan World Health Organization, UNICEF va UN Women ma'lumotlari o'rganildi [16;17]. Shuningdek, milliy statistika va huquqni muhofaza qiluvchi organlar ma'lumotlari asosida oilaviy zo'ravonlik bilan bog'liq holatlarning dinamikasi tahlil qilindi. Statistik ko'rsatkichlar xalqaro standartlarning implementatsiyasi natijadorligini baholashda muhim empirik asos sifatida xizmat qildi.

Tadqiqotda kontent-tahlil usuli ham qo'llanildi. Mazkur metod orqali xalqaro tashkilotlar hisobotlari, ilmiy maqolalar, milliy qonunchilik hujjatlari hamda ommaviy axborot vositalaridagi materiallar tizimli ravishda o'rganildi. Bu esa oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish bo'yicha zamonaviy tendensiyalar va dolzarb muammolarni aniqlash imkonini berdi [18].

Shuningdek, tizimli yondashuv asosida oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish mexanizmlari yagona huquqiy va institutsional tizim sifatida baholandi. Tadqiqot davomida zo'ravonlikka qarshi kurashish samaradorligi faqat jazolash choralariga emas, balki profilaktika, ijtimoiy himoya, reabilitatsiya, huquqiy madaniyat va raqamli texnologiyalar integratsiyasiga ham bog'liqligi asoslab berildi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot mavzusining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish, xalqaro standartlarning implementatsiyasi samaradorligini baholash hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA (Results and Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashish sohasida xalqaro standartlarning shakllanishi inson huquqlarining universallasuvi hamda gender tenglik konsepsiyasining rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab oilaviy zo'ravonlik shaxsiy-oilaviy masala emas, balki davlat aralashuvini talab qiluvchi jiddiy ijtimoiy-huquqiy muammo sifatida e'tirof etila boshlandi. Natijada xalqaro tashkilotlar tomonidan zo'ravonlikning barcha shakllariga qarshi kurashishga qaratilgan universal standartlar ishlab chiqildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro standartlarning asosiy maqsadi faqat huquqbuzarni jazolash emas, balki zo'ravonlikning oldini olish, jabrlanuvchilarni himoya qilish va reabilitatsiya qilishning kompleks tizimini yaratishdan iborat. Zamonaviy xalqaro yondashuvlarda preventive justice konsepsiyasi [19] ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur konsepsiyaga ko'ra, davlatning vazifasi sodir bo'lgan jinoyat uchun javobgarlikni ta'minlash bilangina cheklanmaydi, balki zo'ravonlikka olib keluvchi ijtimoiy determinantlarni bartaraf etish ham hisoblanadi.

O'rganilgan xalqaro hujjatlar ichida Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women alohida o'rin tutadi. Mazkur konvensiya ayollarga nisbatan zo'ravonlikni gender diskriminatsiyasining eng xavfli shakllaridan biri sifatida belgilaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, CEDAW davlatlarga uch yo'nalishda majburiyat yuklaydi: normativ-huquqiy islohotlarni amalga oshirish, institutsional himoya tizimini yaratish hamda gender stereotiplarini kamaytirishga qaratilgan ijtimoiy-ma'rifiy siyosatni olib borish [20]. Shu jihatdan zo'ravonlikka qarshi kurashish faqat jinoyat-huquqiy mexanizm emas, balki keng qamrovli davlat siyosati sifatida talqin qilinadi.

Bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro standartlar tahlili esa bolaga nisbatan zo'ravonlikning uzoq muddatli kriminogen oqibatlarini ko'rsatdi. Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, zo'ravonlik muhitida voyaga yetgan bolalarda depressiya, agressiv xulq-atvor, ijtimoiy moslashuvning buzilishi va huquqbuzarlikka moyillik yuqori bo'ladi. Shu sababli Convention on the Rights of the Child doirasida bolalarning jismoniy, ruhiy va ma'naviy daxlsizligini ta'minlash ustuvor xalqaro prinsip sifatida mustahkamlangan [21].

Natijalar shuni ko'rsatdiki, oilaviy zo'ravonlikning eng murakkab jihatlaridan biri uning latent xarakterga egaligidir. Tadqiqot davomida o'rganilgan xalqaro hisobotlar asosida aniqlanishicha, jabrlanuvchilarning katta qismi huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilmaydi. Bunga iqtisodiy qaramlik, psixologik bosim, ijtimoiy stereotiplar, oilaning "sha'ni"ni saqlashga oid qarashlar hamda huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi sabab bo'ladi. Ayniqsa, patriarxal ijtimoiy munosabatlar ustun bo'lgan jamiyatlarda zo'ravonlik holatlari ko'proq yashirin qolishi kuzatiladi [22].

Qiyosiy-huquqiy tahlil natijalari Yevropa davlatlarida oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishda kompleks mexanizmlar samarali natija berayotganini ko'rsatdi. Xususan, Skandinaviya davlatlarida zo'ravonlikka qarshi kurashish faqat jazolash siyosatiga emas, balki ijtimoiy himoya va psixologik reabilitatsiya tizimiga asoslangan. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Norvegiya va Shvetsiyada [23] jabrlanuvchilar uchun maxsus krizis markazlari, bepul yuridik yordam, anonim

murojaat tizimlari va ijtimoiy moslashtirish dasturlari zoʻravonlik darajasining kamayishiga ijobiy taʼsir koʻrsatgan.

Istanbul konvensiyasi doirasida shakllangan “4P modeli” [24]ning amaliy samaradorligi ham alohida ilmiy qiziqish uygʻotadi. Tadqiqot natijalariga koʻra, prevention (oldini olish), protection (himoya qilish), prosecution (javobgarlik) va policy (davlat siyosati) tamoyillarining uygʻunligi zoʻravonlikka qarshi kurashishda eng optimal model hisoblanadi. Ayniqsa, profilaktik choralarning ustuvorligi zamonaviy kriminologik siyosatning muhim elementi sifatida namoyon boʻlmoqda.

Tadqiqot davomida Oʻzbekistonda oilaviy zoʻravonlikka qarshi kurashish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar ham tahlil qilindi. Soʻnggi yillarda himoya orderi institutining joriy etilishi, zoʻravonlik uchun maʼmuriy va jinoiy javobgarlikning kuchaytirilishi, “SOS” mobil tizimining amaliyotga tatbiq etilishi hamda reabilitatsiya markazlari faoliyatining kengaytirilishi xalqaro standartlarning milliy tizimga implementatsiyasidagi muhim qadamlar sifatida baholandi [25;26].

Shu bilan birga, tadqiqot ayrim tizimli muammolar mavjudligini ham koʻrsatdi. Birinchidan, zoʻravonlik holatlarining latentligi hali ham yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Ikkinchidan, ayrim hududlarda jabrlanuvchilarga koʻrsatiladigan psixologik va huquqiy yordam tizimi yetarli darajada rivojlanmagan. Uchinchidan, aholining huquqiy madaniyati va gender tenglik haqidagi tasavvurlari hali toʻliq shakllanmaganligi profilaktik choralar samaradorligiga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda.

Natijalar shuni koʻrsatdiki, xalqaro standartlarni milliy tizimga implementatsiya qilish faqat normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish bilan cheklanib qolmasligi kerak. U amaliy mexanizmlar, institutsional kafolatlar va ijtimoiy transformatsiya bilan birgalikda amalga oshirilgandagina samarali natija beradi. Shu nuqtai nazardan, oilaviy zoʻravonlikka qarshi kurashishda multidisiplinar yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Yaʼni huquqshunoslar, psixologlar, pedagoglar, sotsiologlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati yagona tizim asosida integratsiyalashuvi zarur.

Tadqiqot davomida raqamli texnologiyalarning ahamiyati ham ortib borayotgani aniqlandi. Zamonaviy davlatlar tajribasi shuni koʻrsatadiki, mobil ilovalar, elektron monitoring tizimlari, onlayn murojaat platformalari va sunʼiy intellekt asosidagi xavf indikatorlari zoʻravonlikning oldini olishda samarali vosita boʻlib xizmat qilmoqda. Shu jihatdan Oʻzbekistonda “SOS” tizimining joriy etilishi raqamli himoya mexanizmlarining rivojlanayotganini koʻrsatadi [27].

Shuningdek, tadqiqot natijalari oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishda ta'lim va huquqiy targ'ibotning strategik ahamiyatini ham tasdiqladi [28]. Xalqaro tajribada maktab va oliy ta'lim tizimlarida gender tenglik, konfliktologiya va oilaviy madaniyatga oid dasturlarni joriy etish zo'ravonlik profilaktikasining samarali instrumentlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Chunki zo'ravonlikka qarshi kurashishning eng barqaror modeli huquqiy ong va ijtimoiy madaniyatni shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashish zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, xalqaro standartlarning samarali implementatsiyasi kompleks, tizimli va innovatsion yondashuvni talab qiladi.

XULOSA (Conclusion)

Tadqiqot natijalari ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik zamonaviy jamiyatning eng murakkab ijtimoiy-huquqiy muammolaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Mazkur hodisa nafaqat insonning fundamental huquq va erkinliklarini buzadi, balki jamiyatning ma'naviy barqarorligi, demografik rivojlanishi hamda kelajak avlod tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish masalasi xalqaro hamjamiyat tomonidan global xavfsizlik va inson huquqlarini ta'minlashning muhim elementi sifatida e'tirof etilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, xalqaro standartlarning shakllanishi zo'ravonlikka nisbatan yondashuvning tubdan o'zgarishiga olib keldi. Avvalgi davrlarda oilaviy zo'ravonlik ko'proq xususiy-oilaviy masala sifatida qaralgan bo'lsa, bugungi kunda u inson huquqlarining qo'pol buzilishi va davlat aralashuvini talab qiluvchi ijtimoiy xavfli hodisa sifatida baholanmoqda. Ayniqsa, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, Convention on the Rights of the Child hamda Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence kabi xalqaro hujjatlar zo'ravonlikka qarshi kurashishning universal huquqiy asoslarini shakllantirdi.

Tadqiqot davomida xalqaro standartlarning asosiy xususiyati kompleks yondashuvga asoslanishi aniqlandi. Ya'ni zamonaviy xalqaro mexanizmlar faqat jazolash choralariga emas, balki profilaktika, jabrlanuvchilarni himoya qilish, rehabilitatsiya va ijtimoiy moslashtirish tizimlariga ham ustuvor ahamiyat qaratadi. Ayniqsa, Istanbul konvensiyasida ilgari surilgan "4P modeli" – prevention, protection, prosecution va policy tamoyillari oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishning eng samarali konseptual modellaridan biri sifatida namoyon bo'ldi.

Qiyosiy-huquqiy tahlillar rivojlangan davlatlarda zo'ravonlikka qarshi kurashishda multidisiplinar va institutsional integratsiyalashgan tizimlar samarali

natija berayotganini ko'rsatdi. Xususan, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, psixologik xizmatlar, ijtimoiy himoya institutlari va ta'lim tizimining o'zaro hamkorligi zo'ravonlikning oldini olish va retsdiv holatlarni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda ham oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish bo'yicha muhim huquqiy va institutsional islohotlar amalga oshirilayotganini ko'rsatdi. Himoya orderi institutining joriy etilishi, ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik uchun javobgarlikning kuchaytirilishi, maxsus reabilitatsiya markazlari faoliyatining kengaytirilishi hamda "SOS" mobil tizimining amaliyotga tatbiq etilishi xalqaro standartlarning milliy qonunchilikka implementatsiyasidagi muhim qadamlardan biri hisoblanadi [29].

Biroq tadqiqot ayrim muammolar saqlanib qolayotganini ham ko'rsatdi. Jumladan:

- zo'ravonlik holatlarining yuqori latentligi;
- ayrim hududlarda psixologik va yuridik yordam tizimining yetarli emasligi;
- gender stereotiplari va patriarxal qarashlarning saqlanib qolayotgani;
- aholining huquqiy madaniyati yetarli darajada shakllanmaganligi;
- profilaktik mexanizmlarning hududlar kesimida bir xil ishlamayotgani.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari surildi:

1. Oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashish bo'yicha yagona elektron monitoring tizimini yaratish;
2. Himoya orderlari ijrosini raqamli nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish;
3. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sudyalalar va tergovchilar uchun maxsus gender-trening dasturlarini kengaytirish;
4. Maktab va oliy ta'lim tizimida gender tenglik va oilaviy madaniyatga oid fanlarni rivojlantirish;
5. Jabrlanuvchilar uchun bepul psixologik, huquqiy va ijtimoiy yordam xizmatlarini kengaytirish;
6. Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida zo'ravonlik xavfini erta aniqlash tizimlarini joriy etish;
7. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali ilg'or xorijiy tajribalarni milliy amaliyotga adaptatsiya qilish [30].

Xulosa qilib aytganda, ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashish faqat huquqni muhofaza qilish organlarining vazifasi emas, balki davlat va jamiyatning umumiy strategik mas'uliyatidir. Xalqaro standartlarning samarali implementatsiyasi esa normativ-huquqiy islohotlar, institutsional rivojlanish,

huquqiy madaniyatning yuksalishi va innovatsion texnologiyalarning integratsiyasi orqali amalga oshirilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (References):

1. World Health Organization. Violence Against Women: Key Facts. Geneva, 2024.who.int
2. United Nations Human Rights Office. Women's Rights are Human Rights. New York, 2023. ohchr.org
3. United Nations. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). New York, 1979. un.org
4. United Nations Children's Fund (UNICEF). Convention on the Rights of the Child. New York, 1989. unicef.org
5. Council of Europe. Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Strasbourg, 2011. coe.int
6. O'zbekiston Respublikasi. "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonun. Toshkent, 2019. lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Oilani mustahkamlash va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga oid farmon va qarorlar to'plami. Toshkent, 2023. lex.uz
8. Walker L. The Battered Woman Syndrome. Springer Publishing Company, New York, 1984. goodtherapy.org
9. Sutherland E. Principles of Criminology. Philadelphia: Lippincott Company, 1947. britannica.com
10. UN Women. Gender-Based Violence and Women's Rights. New York, 2022. unwomen.org
11. Council of Europe. GREVIO Baseline Evaluation Reports. Strasbourg, 2023. coe.int
12. Nordic Council of Ministers. Gender Equality in the Nordic Region. Copenhagen, 2022. norden.org
13. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, 2023. constitution.uz
14. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. Oilaviy zo'ravonlik profilaktikasi bo'yicha statistik ma'lumotlar. Toshkent, 2024. iiv.uz
15. United Nations. United Nations Treaty Collection. New York, 2024. treaties.un.org

16. World Health Organization. Global Status Report on Violence Prevention. Geneva, 2023. who.int
17. UNICEF. Research on Violence Against Children. New York, 2023. unicef.org
18. Google Scholar Academic Database. Scientific articles collection, 2025. scholar.google.com
19. United Nations Office on Drugs and Crime. Crime Prevention and Criminal Justice Strategies. Vienna, 2023. unodc.org
20. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General Recommendations. Geneva, 2022. ohchr.org
21. UNICEF. Violence Against Children Global Report. New York, 2024. unicef.org
22. UN Women. Research and Data on Domestic Violence. New York, 2023. unwomen.org
23. Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs. Domestic Violence Prevention Policy. Oslo, 2023. bufdir.no
24. Council of Europe. Violence Against Women Strategy Documents. Strasbourg, 2024. coe.int
25. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. Ayollar va bolalarni himoya qilish bo'yicha davlat siyosati. Toshkent, 2024. lex.uz
26. Ijtimoiy himoya milliy agentligi. "SOS" tizimi va ijtimoiy himoya mexanizmlari. Toshkent, 2024. ihma.uz
27. UNESCO. Digital Technologies and Human Security. Paris, 2023. unesco.org
28. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Education, Social Policy and Gender Equality. Paris, 2022. oecd.org
29. United Nations. Sustainable Development Goals Report. New York, 2024. sdgs.un.org
30. UN Women. Global Database on Violence Against Women. New York, 2024. evaw-global-database. unwomen.org